

УДК 378.016

АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ХІМІЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Хохлова Олександра Артурівна,
асистент кафедри «Економіка підприємства та прикладної статистики»,
Інституту хімічних технологій (м. Рубіжне)
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля
e-mail:aleksandra-hohlova@bk.ru

Анотація. Розглянуто процес формування економічної компетентності студентів у системі вітчизняної хіміко-технологічної освіти. Базуючись на даних аналізу економічних навчальних дисциплін і на аналізі структури розділу «Економічні розрахунки» дипломного проекту, зроблена оцінка результативності формування економічної компетентності у студентів хімічних спеціальностей. Виявлено та описано недоліки у змісті економічної частини програм підготовки майбутніх фахівців хімічної промисловості.

Ключові слова: економічна компетентність, фахівці хімічної промисловості, рівень економічної підготовки, зміст економічної підготовки, економічні дисципліни.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; бібл.: 5.

ANALYSIS OF THE PROCESS OF FORMATION OF THE ECONOMIC COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS OF THE CHEMICAL INDUSTRY

Aleksandra Khokhlova,
Assistant of the Department of Economics of Enterprise and Applied Statistics
of the Institute of Chemical Technologies (Rubizhne)
of East Ukraine Volodymyr Dahl National University
e-mail: aleksandra-hohlova@bk.ru

Abstract. The article analyzes the process of formation of the economic competence of future specialists of the chemical industry in the educational process of higher educational institutions of Ukraine. The article assesses the impact of economic competence, which is based on the results of the analysis of economic disciplines provided by training programs in the areas of “Chemical technology” and “Engineering”, as well as on the analysis of the structure of the section “Economic calculation” of the graduation project. The deficiencies in the maintenance of the economic part of the program of training of future specialists in the chemical industry, which can lead to erroneous conclusions of students on the prioritization of those or other economic problems are identified and described. The direction of further research is determined to explore the possibilities of making changes and additions in the economic part of education and training programs to bring its content in accordance with the actual requirements of modernity.

Key words: economic competence of future specialists of the chemical industry, the level of economic training, the content of economic training, economic discipline.

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 0; bibl.: 5.

АНАЛИЗ ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ХИМИЧЕСКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Хохлова Александра Артуровна,
ассистент кафедры «Экономика предприятий и прикладной статистики»
Института химических технологий (г. Рубежное)
Восточноукраинского национального университета имени Владимира Даля
e-mail: aleksandra-hohlova@bk.ru

Аннотация. Рассматривается процесс формирования экономической компетентности будущих специалистов химической промышленности в образовательном процессе высших учебных заведений Украины. Основываясь на данных анализа экономических учебных дисциплин и на анализе структуры раздела «Экономические расчеты» дипломного проекта, оценена результативность формирования экономической компетентности у студентов. Выявлены и описаны недостатки в содержании экономической части программ подготовки будущих специалистов химической промышленности.

Ключевые слова: экономическая компетентность будущих специалистов химической промышленности, уровень экономической подготовки, содержание экономической подготовки, экономические дисциплины.
Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; библи.: 5.

Вступ. Початок третього тисячоліття є складним перехідним періодом для економіки України і, відповідно, для вітчизняної економічної освіти. Старі та віджили ідеологічні й психологічні стереотипи змінюються на нову систему поглядів і цінностей. Метою розвитку оновленої системи економічної освіти є інтенсивне накопичення соціально-економічних знань і оптимізація їх використання як головного потенційно необмеженого ресурсу розвитку українського суспільства і його соціально орієнтованої економіки [3]. Економічна підготовка студентів має забезпечувати не тільки надання майбутнім фахівцям базових знань у галузі економіки, а й формування їхньої економічної компетентності як основи адаптації до умов сучасного професійного середовища. Аналіз наукових досліджень і практичного стану професійної підготовки майбутніх фахівців хімічної промисловості (далі – ФХП) в Україні показав, що існує низка суперечностей, які гальмують процес формування економічної компетентності студентів у системі вітчизняної хіміко-технологічної освіти.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Різноманітні аспекти процесу формування економічної компетентності фахівців неекономічних спеціальностей досліджували багато вчених, такі як: П. Альман, К. Баранников, Л. Воропаєва, В. Єлагін, М. Манукян, Н. Костіна, Ю. Некрасов, К. Овакімян, Ю. Пузієнко, С. Погостін, А. Шах та інші.

Інтерес вітчизняної педагогіки до цього питання підтверджується тематикою досліджень НАП України. При цьому в сучасних публікаціях автори звертають увагу на невідповідність рівня економічної підготовки випускників ВНЗ вимогам постіндустріального суспільства. Наприклад, Л. Воропаєва [1] звертає увагу на недоліки методологічного характеру, які супроводжують процес формування економічної компетентності у професійній освіті. Ю. Пузієнко [5] констатує недостатню сформованість економічної компетентності у студентів, а отже, й економічних знань, ціннісних орієнтацій, економічних інтересів і потреб, що її визначають. В. Єлагін [2], досліджуючи зміст економічної підготовки студентів-неекономістів, акцентує на необхідності забезпечення набуття майбутніми фахівцями знань у галузі економіки, навичок їх використання, достатніх для самостійного вирішення професійних завдань. На його думку, зміст економічної підготовки повинен бути спрямований на формування у студентів цілісного сприйняття системи економічних знань, які використовуються в конкретній галузі його майбутньої професійної діяльності.

Протиріччя і проблеми, характерні для сучасного суспільства, відбиваються і на системі вищої профе-

сійної освіти. Зокрема, М. Манукян як основні джерела протиріч виділяє невідповідність навчальних планів, змісту навчальних дисциплін, форм і методів навчання вимогам часу [4]. Разом з тим аналіз наукових публікацій свідчить, що, попри значну увагу авторів до недоліків та суперечностей у змістових модулях економічних дисциплін, які викладають для студентів-неекономістів, детальний аналіз змісту навчальних дисциплін, у процесі викладання яких формується економічна компетентність майбутніх ФХП в Україні, на рівні спеціального наукового дослідження не проводився. Тому метою нашої статті є оцінка фактичного стану економічної підготовки майбутніх фахівців хімічної промисловості в освітньому процесі вищих навчальних закладів України і виявлення й опис конкретних недоліків у її змісті, що перешкоджають формуванню економічної компетентності студентів.

Результати дослідження. Отже, для оцінки результативності формування економічної компетентності в майбутніх фахівців хімічної промисловості проаналізуємо економічні навчальні дисципліни, передбачені програмами підготовки за напрямками «Хімічна технологія» і «Машинобудування», а саме: «Економічної теорії», «Економіки та організації промисловості», «Основ маркетингу» та «Основ зовнішньоекономічних зв'язків».

Ми з'ясували, що варіативна дисципліна циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки майбутніх бакалаврів «Економічна теорія» включає тридцять п'ять (35) змістових модулів, у той час як нормативна дисципліна циклу професійної та практичної підготовки «Економіка та організація промисловості» складається тільки з трьох змістових модулів. При цьому загальний обсяг цих дисциплін є сумірним – 2 : 2,3 кредити ECTS відповідно. Проаналізувавши загальний зміст дисципліни «Економічна теорія», ми виявили, що формально він відповідає сучасним вимогам, оскільки програмою передбачено: надання студентам ФХП із фундаментальних економічних знань для формування економічної компетентності особистості; формування у студентів ФХП уявлень про економіку як науку; ознайомлення студентів ФХП з понятійно-термінологічним апаратом у галузі економіки. Однак детальний аналіз змістових модулів, що становлять навчальну дисципліну, показав цілу низку суперечностей і недоліків.

По-перше, навчальний матеріал є неоднорідним за рівнем узагальнення (деталізації) окремих розділів «Економічної теорії». Наприклад, для формування в майбутнього фахівця уявлень про економіку домогосподарств програмою підготовки передбачено три

змістові модулі («Домогосподарства як постачальники ресурсів виробництва», «Сімейний бюджет: доходи – видатки», «Домогосподарства як сфера споживання»), тоді як ознайомлення студентів із питаннями зовнішньоекономічних зв'язків обмежується одним модулем. Ми вважаємо, що така диспропорція призводить до помилкових висновків студентів щодо пріоритетності тих чи інших економічних проблем.

По-друге, зміст програми навчальної дисципліни має фрагментарний характер і не забезпечує усвідомлення студентами структури та функцій «Економічної теорії» як науки. Наприклад, освітньо-професійні програми підготовки майбутніх технологів і механіків хімічних підприємств включають змістовий модуль «Мікроекономіка суспільного сектору», але не містять модулів, які б розкривали економічні проблеми макро- і мезорівня, а також особливості відповідного регіону. При цьому ми вважаємо, що таке порушення педагогічного принципу системності знань перешкоджає формуванню у студентів економічного світогляду, економічної культури. Також викликає подив той факт, що система змістових модулів «Економічної теорії» не віддзеркалює історичну логіку розвитку економічних концепцій. Ми звернули увагу на наявність у дисципліні «Економічна теорія» таких змістових модулів, як: «Особливості переходу від директивно-планової до ринкової економіки» і «Закономірності переходу від директивно-планової до ринкової економіки». Не заперечуємо, що існує необхідність роз'яснювання студентам законів виникнення, розвитку та відмирання соціально-економічних систем, і визнаємо, що усвідомлення студентами особливостей процесу скасування директивно-планової системи та становлення ринкової є дуже важливим. Однак ми категорично не згодні з тим, що ця тема може завершувати курс «Економічної теорії», оскільки вона не відповідає сучасному станові вітчизняної та міжнародної глобальної економіки і є фіксованим «зрізом» її стану більш ніж 20-річної давнини. Також вважаємо, що таке порушення педагогічного принципу історизму унеможливує формування в майбутнього фахівця здатності виявляти зв'язки між попередніми і наступними економічними подіями, екстраполювати економічні ситуації минулого на майбутнє, прогнозувати коротко-, середньо- та довгострокові економічні зміни. Вивчення дисципліни «Економічна теорія», на нашу думку, доречно було б завершувати докладним поясненням того, як функціонує сучасна ринкова система з урахуванням українських реалій. Інакше через відірваність навчальної економічної інформації від реального життя і майбутньої професійної діяльності студент починає сприймати економічні проблеми та питання як такі, що його не стосуються – ні як особистості, ні як фахівця. Саме тому ми вважаємо, що зміст навчальної дисципліни «Економічна теорія» не відповідає системному, історичному, культурологічному педагогічним підходам і не забезпечує формування в майбутніх ФХП сучасного економічного світогляду глобального характеру й усвідомлення студентами особливостей сучасного економічного становища нашої держави.

Далі пропонуємо звернути увагу на три змістові модулі, що становлять нормативну навчальну дисципліну «Економіка та організація промисловості» для студентів хіміко-технологічних і хіміко-механічних спеціальностей, а саме: «Основні економічні категорії», «Наукові основи та шлях підвищення ефективності виробництва», «Заходи організації виробництва, праці та управління». Вважаємо, що ці змістові модулі суттєво не відрізняються від тем, що рекомендувалися до вивчення за часи директивно-планової системи, частково дублюють зміст навчальної дисципліни «Економічна теорія» (змістовий модуль «Основні економічні категорії») і не відображають особливості економіки та організації саме хімічної промисловості. Викликає подив другий модуль, який сформульовано таким чином, що складається враження про існування тільки одного можливого шляху підвищення ефективності виробництва, тоді як загальновідомо, що в ринкових умовах, на відміну від командно-адміністративних, неможливе існування єдиного, абсолютно правильного для всіх випадків шляху, який би вів до підвищення ефективності виробництва. Отже, результати аналізу змісту нормативної дисципліни «Економіка та організація промисловості» показують, що її вивчення не забезпечує набуття майбутніми ФХП знань про історію, сучасний економічний стан, тенденції та перспективи розвитку хімічної галузі промисловості на рівнях від глобального до регіонального.

Таким чином, зміст економічної підготовки майбутніх ФХП освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра включає: варіативну дисципліну «Економічна теорія» з одночасно фрагментарним і гіпердеталізованим змістом; нормативну дисципліну «Економіка та організація промисловості», змістові модулі якої неконкретні, розпливчасті, застарілі та, попри те, що включені до циклу професійної та практичної підготовки, не мають професійно орієнтованого характеру. Диспропорція між кількістю змістових модулів нормативної і варіативної дисциплін теж є дещо незрозумілою. На основі результатів їх порівняння зі змістом економічної підготовки радянських часів для споріднених спеціальностей ми припускаємо, що більшість із 35 змістових модулів дисципліни «Економічна теорія» є темами, що традиційно розглядалися в освітньому процесі професійної підготовки ФХП, та до яких були механічно додані теми, що формально відповідають вимогам ринкової економіки. Змістові модулі дисципліни «Економіка та організація промисловості», вірогідно, теж є темами з традиційного переліку, який у відповідь на перехід від командно-адміністративної до ринкової системи було скорочено зі збереженням тільки «нейтральних», «універсальних» тем, що відповідають економіці будь-якого типу. Виходячи з того, що одним із педагогічних завдань соціально-економічної підготовки майбутніх фахівців є розвиток особистісних якостей студентів, а варіативна частина професійної підготовки передбачає, у тому числі, урахування регіональних потреб, ми вважаємо, що варіативні дисципліни могли б певною мірою компенсувати виявлені недоліки нормативної частини програм підготовки в контексті формування економічної компетентності.

Пропонуємо ознайомитись зі змістом тих економічних дисциплін, які вивчають студенти хіміко-технологічних ВНЗ відповідно до програм підготовки освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста. Для цього розглянемо, як приклад, змістові модулі освітньо-професійних програм підготовки для спеціальностей «Хімічні технології органічних речовин», «Хімічні технології високомолекулярних сполук» і «Обладнання хімічних виробництв та підприємств будівельних матеріалів». Зауважимо, що нормативні економічні дисципліни для майбутніх спеціалістів програмами підготовки не передбачені.

Варіативна дисципліна циклу підготовки спеціалістів «Основи маркетингу» містить такі змістові модулі: «Сучасна концепція маркетингу», «Аналіз маркетингових можливостей фірм», «Система маркетингової інформації та маркетингових досліджень», «Типи ринків та моделі поведінки споживачів», «Вибір цільових ринків», «Розробка комплексу маркетингу», «Ціноутворення». Варіативна дисципліна циклу підготовки спеціалістів «Основи зовнішньоекономічних зв'язків» містить такі змістові модулі: «Сучасні тенденції розвитку економіки України і світу», «Нормативно-правове забезпечення зовнішньоекономічної діяльності», «Управління зовнішньоекономічною діяльністю зарубіжних країн», «Валютне регулювання і валютні операції», «Міжнародні та зовнішньоекономічні контракти», «Механізм розрахунків у зовнішньоторговельних операціях», «Страховий захист зовнішньоекономічних операцій». Аналізуючи змістові модулі цих варіативних дисциплін, ми дійшли висновку, що їхня загальна сукупність може сприяти формуванню економічної компетентності фахівців-економістів певного профілю, але не забезпечує повною мірою результативне формування економічної компетентності ФХП.

Так, питання щодо моделі поведінки споживачів, валютних операцій тощо ми вважаємо такими, що спрямовані на розвиток загальної економічної компетентності, але не відображають тих аспектів, що стосуються економічної компетентності саме ФХП. Також неможливо залишити поза увагою той факт, що до недавнього часу програми підготовки спеціалістів інженерно-технічного профілю включали курсову роботу з «Організації та планування підприємств хімічної промисловості», метою якої було набуття студентами умінь використовувати теоретичні знання, отримані при вивченні дисципліни «Економіка галузі», для розв'язування квазіпрофесійних завдань. Курсову роботу виконували у формі економічного обґрунтування збільшення ефективності діючого хімічного виробництва. Сьогодні цей вид навчальної діяльності, як і вищезгадана дисципліна, вилучені з навчальних планів. Водночас дипломний проект студентів інженерно-технічних спеціальностей включає обов'язковий економічний розділ, що передбачає розрахунки, подібні до розрахунків у курсовій роботі.

До можливих причин відмови від курсової роботи ми відносимо: невідповідність наявних у методичному арсеналі методик навчальних економічних розрахунків та аналізу техніко-економічних показників су-

часному рівню економічної теорії та практики; труднощі оновлення навчально-методичного забезпечення курсової роботи через недоступність відповідної інформації на профільних підприємствах; скорочення кількості діючих хімічних підприємств в Україні; ставлення до економічних дисциплін у вітчизняних технічних ВНЗ як до «другорядних»; ставлення до курсової роботи як до дублювання економічної частини дипломного проекту. Стосовно останньої з перелічених причин вважаємо за потрібне зауважити, що певною мірою курсова робота дійсно дублювала економічну частину дипломного проекту, але, з другого боку, забезпечувала набуття студентами умінь самостійно застосовувати одержані теоретичні знання для вирішення практичних професійно орієнтованих завдань.

Для оцінки сучасного рівня економічної компетентності випускників вітчизняних хіміко-технологічних ВНЗ, як приклад, розглянемо зміст економічного розділу дипломного проекту для спеціальності «Обладнання хімічних виробництв і підприємств будівельних матеріалів». У цьому розділі виконуються розрахунки для обґрунтування економічної ефективності проєктованих заходів, спрямованих на вдосконалення апаратурного оснащення виробництв, засобів механізації й автоматизації технологічних процесів тощо. Їх упровадження може обумовити збільшення обсягу випуску продукції, поліпшення її якості та конкурентоспроможності, зниження витрат на виробництво і збут, зниження техногенного навантаження на навколишнє природне середовище. Визначення економічної ефективності заходів проводиться шляхом зіставлення результатів від їх упровадження з витратами на здійснення заходів у проєктованому виробництві. Рекомендуємо таку структуру розділу «Економічні розрахунки» дипломного проекту: характеристика проєктованих заходів; економічне обґрунтування запропонованих у проєкті заходів (визначення суми капітальних вкладень на впровадження нововведень, розрахунок зміни собівартості продукції); розрахунок економічної ефективності й основних показників проєктованого виробництва. Така структура розділу «Економічні розрахунки» є скороченим варіантом подібного розділу дипломного проекту, який передбачався для виконання студентами індустріального періоду за директивно-адміністративною (центрально-розподільчою) системою і включав дев'ять пунктів. Наприклад, «Розрахунок річної виробничої потужності», «Визначення потреб у сировині, матеріалах, напівфабрикатах, паливі та енергії» тощо. Зрозуміло, що економічні знання, які мають надаватись студентам в умовах ринкової економіки постіндустріального суспільства і формувати їхню економічну компетентність, не можуть бути якісно тотожними та кількісно меншими, ніж ті, що надавалися за часи планового господарства. На нашу думку, той факт, що в дипломному проєкті як підсумковій кваліфікаційній роботі від сучасних студентів не вимагається, навіть на теоретичному рівні, розуміння сучасних ринкових і регіональних реалій, які повинні враховуватися при проєктуванні виробництва, свідчить про низьку ефективність формуван-

ня економічної компетентності майбутніх ФХП у процесі професійної підготовки.

Висновки. Таким чином, розглянувши зміст економічної частини програм підготовки майбутніх ФХП, ми виявили такі недоліки: програми економічних навчальних дисциплін забезпечують надання студентам фрагментарних і малопридатних для практичної діяльності економічних знань і не включають цілу низку важливих для формування економічної компетентності питань; базові поняття економіки роз-

глядаються без орієнтації на хімічну галузь або з фактичною орієнтацією на її стан за часів централізованої економіки; готовність студентів до самостійної творчої роботи над економічною частиною дипломного проекту, який є завершальним етапом професійної підготовки майбутнього ФХП, не забезпечується. Вважаємо за доцільне внесення коректив і доповнень в економічну частину освітньо-професійних програм для приведення її змісту у відповідність до реальних вимог сучасності.

Список використаної літератури

1. Воропаева Л. В. Воспитание экономически компетентного специалиста в условиях профилизации образования : дис ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Воропаева Людмила Владимировна. – Ставрополь : Ставропольский государственный университет, 2006. – 153 с.
2. Елагин В. В. Формирование экономической компетентности слушателей высших учебных заведений : дис ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Елагин Вячеслав Викторович. – Шуя : Шуйский государственный педагогический университет, 2011. – 133 с.
3. Концепція розвитку економічної освіти в Україні [Електронний ресурс] / Інформаційно-правовий портал. – Режим доступу : <http://www.uazakon.com/document/fpart82/idx82748.htm>.
4. Манукян М. К. Формирование экономической компетентности у студентов технических вузов : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Микаэл Константинович Манукян. – Москва : Исследовательский центр качества подготовки специалиста МИСИС, 2006. – 127 с.
5. Пузиенко Ю. В. Формирование экономической компетентности студента : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Пузиенко Юлия Владимировна. – Оренбург : Оренбургский государственный педагогический университет, 2007. – 165 с.

References

1. Voropaeva, L. V. (2006). *Vospitanie ekonomicheskii kompetentnogo spetsialista v usloviyah profilizatsii obrazovaniya* [Raising cost of a competent professional in a profiling education]. Candidate's thesis. Stavropol : Stavropolskiy gosudarstvenniy universitet [in Russian].
2. Elagin, V. V. (2011). *Formirovanie ekonomicheskoy kompetentnosti slushateley vysshikh uchebnykh zavedeniy* [Formation of economic competence of students of higher educational institutions]. Candidate's thesis. Shuya : Shuyskiy gosudarstvenniy pedagogicheskiy universitet [in Russian].
3. *Kontseptsiiia rozvytku ekonomichnoi osvity v Ukraini* [The concept of economic education in Ukraine]. www.uazakon.com. Retrieved from <http://www.uazakon.com/document/fpart82/idx82748.htm> [in Ukrainian].
4. Manukyan, M. K. (2006). *Formirovanie ekonomicheskoy kompetentnosti u studentov tehnikeskikh BUZov* [Formation of economic competence of the student in high technical schools]. Candidate's thesis. Moscow : Issledovatel'skiy tsentr kachestva podgotovki spetsialista MISIS [in Russian].
5. Puzienko, Yu. V. (2007). *Formirovanie ekonomicheskoy kompetentnosti studenta* [Formation of economic competence of the student]. Candidate's thesis. Orenburg : Orenburgskiy gosudarstvenniy pedagogicheskiy universitet [in Russian].